OBÁLKA KNIHY

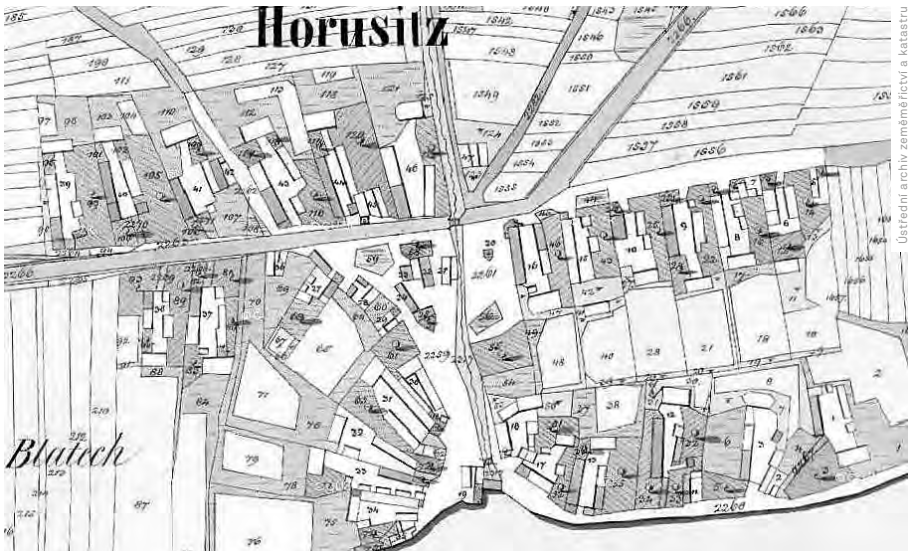

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru

HORUSICE U VESELÍ NAD LUŽNICÍ NA CÍSAŘSKÉM OTISKU MAPY STABILNÍHO KATASTRU Z ROKU 1828. ČTYŘI JASNĚ ČITELNÉ ODLIŠNÉ TYPY SKLADBY PŮDORYSU SE PODAŘILO DATOVAT DÍKY NÁLEZU UNIKÁTNÍHO PLÁNKU PŘESTAVBY VESNICE PO POŽÁRU ROKU 1718 VE STÁTNÍM OBLASTNÍM ARCHIVU V TŘEBONI.

KHIHA

Nástin vývoje vesnických půdorysů a plužin v Čechách

Publikace vyšla koncem roku 2022 s podtitulem K výpovědní schopnosti map stabilního katastru. Jedná se o další vydavatelský počin spolku SOVAMM (Společnosti pro obnovu vesnice a malého města). Autorem je univerzitní profesor a architekt Jiří Škabrada. V článku se dozvíte pohnutky a motivace, které ho přiměly k vytvoření knihy.

Zásadní důvody sepsání spatřuji dva: stoupající nespokojenost s dosavadními rozkolísanými názory na historický vývoj uspořádání vesnic a přilehlé zemědělské krajiny a nevyhovující dlouhodobou roztříštěnost názorů na možnosti „čtení“ vývoje sídel a krajiny z klíčové kartografické pomůcky – map stabilního katastru z první poloviny 19. století.

V publikaci se pokouším tyto problémy uspořádat a řešit podobně jako svého času pohled na vývoj historických konstrukcí – tedy s předpokladem, že všeobecně fungující systém nemůže být příliš složitý, každá forma je spjata s určitou dobou a že používání jednodušších způsobů předchází způsobům komplikovanějším. Pro vývoj vztahu intravilánu a extravilánu vesnice – tedy jejího půdorysu a plužiny – se nakonec jako určující vazba projevil logický a vlastně jednoduchý princip – v čase stoupající míra složitosti situačního vztahu mezi usedlostí (tj. její stavební parcelou) a pozemky, které se z jejího areálu obhospodařovaly.

Jako zajímavá se ukázala metoda přístupu. Jakožto stavební (a nikoli „písemný“) historik jsem byl odkázán na informace předpracované již dříve – především na podnětné postřehy historika J. V. Šimáka a neocenitelné souhrny informací z edic starších katastrů – berní ruly a tereziánského katastru. Potřebná konfrontace tohoto materiálu s mapami stabilního katastru pak mohla být díky jejich

TEXT JIŘÍ ŠKABRADA
FOTO ARCHIV JIŘÍHO ŠKABRADY, ÚSTŘEDNÍ ARCHIV ZEMĚMĚŘICTVÍ A KATASTRU

Jiří Škabrada

SEVEROVÝCHODNÍ KOUT NÁVSI V NAHOŘANECH U ČKYNĚ S PŘIPSÁNÍM POPISNÝCH ČÍSEL. V KONFRONTACI SE ZACHYCENÍM VESNICE NA MAPĚ STABILNÍHO KATASTRU SE DÁ ROZPOZNAT ZAJÍMAVÁ SOCIÁLNÍ SKLADBA ZÁSTAVBY A NÁSLEDNĚ LÉPE POROZUMĚT VÝVOJI VESNICE I JEJÍHO PŮDORYSU (FOTO Z ROKU 1972).

dnešnímu zpřístupnění mimořádně početná a operativní. Využít jsem mohl rovněž informace z velkého množství dosud provedených stavebněhistorických průzkumů, díky nimž lze vesnicím a jejich skladbě nad mapami stabilního katastru porozumět lépe, než je dosud obvyklé.

Pohled na historii sídel a krajiny bylo možné v řadě případů obohatit i díky současným pokročilým metodám zobrazování terénu včetně jeho výškového profilu. K abstraktnímu mapovému zobrazení krajiny se tak může přičíst i pohled na základní přírodní parametry sídel (nadmořskou výšku, přístup k vodě, terénní reliéf a oslunění), protože tato hlediska hrála zejména ve starších fázích osidlování důležitou roli. Propojováním všech těchto informačních zdrojů pak mohla začít dobře fungovat nejjednodušší – srovnávací

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru

LOSINÁ U PLZNĚ, VYSAZENÁ VČETNĚ VYTYČENÍ PŮDORYSU ROKU 1327, NA CÍSAŘSKÉM OTISKU MAPY STABILNÍHO KATASTRU Z ROKU 1838. NEPOCHYBNĚ PŮVODNÍ MODUL, ZACHOVANÝ V MLADŠÍM ČLENĚNÍ POLNOSTÍ, MĚL DÉLKU 52 PRAŽSKÝCH LOKTŮ; TENTO ROZMĚR FUNGOVAL AŽ DO 18. STOLETÍ JAKO TZV. ZEMSKÝ PROVAZEC.

– badatelská metoda („co se nedochovalo zde, mohlo se zachovat v sousedství“). Tímto způsobem může pomoci i zdánlivá komplikace – užití (nebo přežívání) jednodušších, archaičtějších způsobů tam, kde nejsou potřebné podmínky k přebírání inovací.

Nechci na tomto místě popisovat členění knihy, protože taková informace je snadno dosažitelná. Zmínit se chci spíše o tom, co se mi z odstupu zdá zajímavé, a možná až dramatické. Myslím, že je to především možnost (a při určitém cviku schopnost) „číst“ z půdorysů vesnic na mapách stabilního katastru základní rysy zdejšího sídelního vývoje. Snadnější se to zatím jeví tam, kde vykazuje uspořádání zástavby určité rysy pravidelnosti. Ty se jeví jako typické zejména od vrcholného středověku pro nová zakládání nebo reorganizace starších vesnic, přičemž jednotlivé typy na sebe časově navazují. Časovou následnost dobově ideálních schémat je přitom možné pozorovat nejen u vesnických intravilánů, ale rovněž u organizace polností – tedy vesnických plužin.

Myslím, že pro čtenáře atraktivní, až efektní se bude jevit identifikace historických rozměrových schémat při pravidelném zakládání, zejména středověkém. Připadalo mi totiž absurdní hovořit nad pravidelnými středověkými půdorysy o rozměrech v metrické soustavě, pokud víme, v jakých délkách se v době jejich zakládání měřilo.

Nakonec se ukázalo, že cesta k cíli není tak složitá, a to ani u poněkud tajemných delších modulů – tzv. provazců. Správně tak už teď můžeme chápat i systémy známých zaniklých vesnic odkrytých archeologickými výzkumy (Pfaffenschlag, Svídna, Hol). Jako snadná „brnkačka“ pak působí identifikace modulových systémů u početných mladších založení, která se navíc na mapách stabilního katastru zachovala méně „rozhýbaná“ (protože mezi vyměřením a záznamem půdorysu uplynula kratší doba).

Je pochopitelné, že ve skutečnosti není situace vždy takto jednoduchá a přehledná, protože vesnice i jejich plužiny – i kdyby byly v minulosti založeny a rozčleněny sebepravidelněji – fungovaly v místních přírodních a společenských podmínkách, zvětšovaly se, či skomíraly a měnily se i dobové názory na ideál uspořádání sídel a krajiny. Tím víc se ale zkoumání jeví jako zajímavější. Doufám, že publikace o rozpoznávání tohoto vývoje rozproudí diskuzi, přivede k tématu další badatele a přispěje k hlubšímu poznání historických vesnických sídel a krajiny. ■

Publikaci vydala Společnost pro obnovu vesnice a malého města, z. s.
Vydání finančně podpořilo Ministerstvo kultury ČR. Na stránkách SOVAMM / SOVPIS je k dispozici ukázka knihy ke stažení a objednávkový formulář. Knihu je možno objednat rovněž přímo u sekretářky SOVAMM (syrova@sovamm.cz).